

Makale Gönderim Tarihi 20.06.2019 – Makale Kabul Tarihi 29.06.2019

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social and Cultural Studies

www.toplumvekultur.com

**TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ DERS KİTAPLARINA ÖNCÜ BİR ÖRNEK: AHMED
MİDHAT VE İLM-İ İÇTİMAYA AİT TAKRİRLER**

Yeliz OKAY¹

Öz

Türkiye'de Sosyoloji'nin üniversite düzeyinde bir ders olarak okutulmasının başlangıcı Ziya Gökalp tarafından açılan dersin okutulduğu 1913 yılı olarak kabul edilmektedir. Bunun sonucu olarak Sosyoloji alanında da çeşitli kitaplar ve ders kitapları da yayımlanmaya başlamıştır. Bu kitaplardan biri 1917 yılında faaliyete geçen Medreset'ü'l-Mütebassisin Felsefe Şubesi'nde okutulmak üzere Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi müdürü Ahmed Midhat tarafından kaleme alınan İlm-i İctima adlı eserdir. Meşrutiyet döneminde yazılan ilk telif ders kitaplarından biri olan İlm-i İctima öğrencilere yönelik anlatımıyla dikkat çeker. Sosyoloji'nin geçirdiği aşamalar anlatıldıktan sonra sağlıklı bir bölümlenmeyle Sosyoloji'nin alt başlıklarını ele alır. Başta Durkheim olmak üzere Tarde ya da Montesquieu gibi Ondokuzuncu yüzyılın önde gelen sosyal bilimcilerinden alıntılar yapan Ahmed Midhat değişik Fransızca kaynakları da kullanarak Sosyoloji alanına öncü bir katkı yapmıştır. Kitap ayrıca Sosyoloji terminolojisinin Türkçeleştirilmesinde de kayda değer bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, İlm-i İctima, Ahmed Midhat, Sosyoloji Tarihi

**A PIONEER OF SOCIOLOGY TEXTBOOK IN TURKISH SOCIOLOGY: AHMED
MİDHAT AND İLM-İ İÇTİMAYA AİT TAKRİRLER**

ABSTRACT

The beginning of a lesson taught in sociology at the university level in Turkey is considered as 1913. As a result, various books and textbooks were also published in the field of Sociology. One of these books is the book called İlm-i İctima, which was written by Ahmed Midhat, the director of the Foreigners Department of the Police Department, to be taught at the Department of Philosophy of Medreset. İlm-i İctima, one of the first copyright textbooks written during the Constitutional Monarchy period, draws attention with its narration directed to students. After explaining the stages of Sociology, it discusses the subheadings of Sociology with a healthy division. Ahmed Midhat, who quoted from the leading nineteenth century social scientists, especially Durkheim, made a pioneering contribution to the field of Sociology by using various French sources. The book also has a significant place in the Turkishization of sociological terminology.

Keywords: Sociology, İlm-i İctima, Ahmet Mithat, History of Sociology

¹ Dr., yelizakinokay@gmail.com

Giriş

Türkiye’de Sosyoloji’nin üniversite düzeyinde bir ders olarak okutulmasının başlangıcı - ilgili karar 1912 yılında alınmış olmakla beraber (Tuna, 2005: s.52) 1913 yılı olarak kabul edilmektedir. Bunun doğal sonucu olarak Sosyoloji alanında da çeşitli kitaplar ve bu duruma paralel olarak ders kitapları da yayımlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk ders kitaplarından biri Ziya Gökalp’ın ders notlarından Hamid Sadi Selen(1892-1968)’in “Ziya Gökalp Bey’in takrir-i âlilerinden” alt başlığıyla yayımladığı kitaptır (Özege, 1973: s.703). Benzer şekilde Ziya Gökalp’ın *İlm-i İctima* adlı eseri de 1915 yayımlanmıştır (Özege, 1973: s.703). Bu ders kitapları hakkında genel olarak Türk Sosyoloji Tarihi ve Türk Sosyoloji Eğitimi Tarihi’ni inceleyen eserlerde bilgi bulunmaktadır. Ancak aşağıda ana hatlarıyla incelenecek olan diğer bir sosyoloji ders kitabı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebi bu ders kitabının okutulduğu birimin Darülfünun’dan başka bir kurum olması olabilir. Bu kurum *Medreset’ü’l-Mütehassısın*’dır.

Onaltıncı yüzyıldan itibaren giderek niteliği düşen ve verilen eğitimin dinî ilimlerle kısıtlandığı Osmanlı Medreseleri’nde reform çabaları Onsekizinci yüzyılda başlamış ancak istenilen netice elde edilememiş ve yirminci yüzyılın başında medreselere burada öğretim yapan/öğrenim gören hoca ve öğrencilerin dahi şikâyet ettiği bir aşamaya gelinmiş ve 1908’de Meşrutiyet’in yeniden ilanında sonra konu kapsamlı bir biçimde ele alınmış ve Medaris-i İlmiye Nizamnamesi ile medrese öğrenimi oniki yıl olarak öngörülmüş ve yapılan incelemeler sonucunda öğrenime devam etmesi uygun görülen İstanbul’daki 81 medrese 1914 yılında Dar’ül-Hilafeti’l-Aliyye ismi altında tek bir medrese sayılmıştır (Kütükoğlu, 1973: s.507). Din derslerinin yanında astronomi, fizik, kimya, coğrafya, tarih, Farsça ve Türkçe dersleri de okutulacak ve. Alman, İngiliz, Fransız veya Rus dillerinden biri de zorunlu dersler arasında girecektir.

Mübahat Kütükoğlu’nun (1993: s.508) aktardığına göre bu medresedeki âli kısmı bitirenler veya dışarıdan bütün sınıfların imtihanlarını verenler arasından dini ilimlerde ihtisas yapmak isteyenler için Medreset’ül-Mütehassısın adıyla Sultan Selim Camii bünyesinde yüksek seviyede bir medrese de kurulmuş ve bu medreseye 1917 yılında yapılan düzenleme ile Medrese-i Süleymaniye adı verilmişti. Medreset’ü’l-Mütehassısın’de okutulan derslerden biri de İctimaiyat/Sosyolojidir. Derste okutulmak üzere bir kitap hazırlanmıştır. Kitabı yazan ve aynı zamanda dersi veren kişi -kapakta yer alan bilgiye göre- Emniyet-i Umumiye Ecanib(yabancılar) Şubesi Müdürü (*) Ahmed Midhat idi. (**)

Kitabın tam ismi ise *Medreset’ül- Mütehassısın Felsefe Şubesi’nde Tedris Olunan İlm-i İctimaa Ait Takrirler*(Midhat 1331)(Medreset’ül- Mütehassısın Felsefe Bölümü’nde Okutulan Sosyoloji’ye Ait Ders Notları)’dir. Seyfettin Özege’nin hazırladığı Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler

Katalogu'nda yer alan bilgiye göre kitap 64 sayfadır ve Özege tarafından 'tamamlanmıyor' notu düşülmüştür (Özege, 1973: s.703). Bu çalışmada faydalanılan nüsha da 64 sayfadır ve tamamlanmamaktadır.

İLM-İ İÇTİMA

Kitap İlm-i İçtima(Ahmed Midhat, 1331: s:2) Sosyoloji başlığı altında öncelikle Sosyoloji'nin bilim olarak tanımı ile başlar:

İlm-i İçtima, hâdisat-ı içtimaiyyenin tâbi olduğu kavanini taharri eden bir ilimdir. İlm-i İçtima'nın tarifinde mezkûr kuyud hakkında izahata girişmezden evvel bu ilmin tarihçesinden bu ilmin tarihçesinden müstakil bir mevcudiyet-i ilmiye teşkil edinceye kadar geçirdiği istihalelerden bahsedeceğiz (Ahmed Midhat, 1331: s:2).

Sosyoloji toplumsal olayların bağlı bulunduğu kuraları inceleyen bir bilimdir ve bu bilimi tanımlamadan ve Sosyoloji bağımsız bir dalı olmadan geçirdiği aşamaları anlatacağını söyleyen Ahmed Midhat şöyle devam eder:

Bir takım malumatın müstakil bir ilim vücuda getirebilmesi için muayyen bir mevzuata malik olması iktiza eder. İlm-i İçtima pek yakın zamanlara gelinceye kadar malum bir şey değildi. İnsanlar içtimai hayatlarını tevlid edecek ihtiyaçat önünde İçtimayat'ın mevzuuna dahil olan hukuk, ahlak, aile, hükümet ve hatta cemiyet hakkında bir takım kanaatleri, fikirleri vardı. Fakat bütün bunlar hayat-ı amelînin meydana getirdiği bir takım kavaiden gayri bir şey değildi. Tabir-i diğer ile İlm-i İçtima'da bir sanat mahiyeti görülüyordu (Ahmed Midhat, 1331: s:2)

Anlaşılacağı gibi bilgilerin bir araya gelip ayrı bir bilim dalı oluşturması belirli bir konuyu ele alması gerektiğini ve Sosyoloji'nin yakın döneme kadar bilinen bir dal olmadığını ancak bu disiplinin ilgi alanına giren aile, ahlak hukuk ve toplum gibi konularda düşüncelerin ortaya konduğunu ancak bunun bilime evrilmesi için zamanın geçmesi gerektiğini belirtir.

Ahmed Midhat' göre Rönesans insanın düşünce dünyasında ve bilimsel anlayışında gelişme meydana getirdi ancak 19. Yüzyıla gelinceye kadar Sosyoloji henüz bir bilim dalı olarak teşekkül etmemişti.

Rönesans devrinde kanaat-ı beşeriyede husule getirdiği tebeddülâtın git gide beşerin tekâmül-i ilmiyesinde temin ettiği muvaffakiyete rağmen, ondokuzuncu asra gelinceye kadar İçtimaiyat'ın mütalaası daha muayyen bir şekil, daha zengin bir inkişaf peyda etmekle beraber, amelî bir takım malumat derecesinden çıkamamıştı; bu hâl bittabi İçtimaiyat sahasında müstakil bir ilmin doğmasına mani oluyordu (Ahmed Midhat, 1331: s:3).

Yazar, Montesquieu'nün ileri sürdüğü yasanın, eşyanın doğasından çıkan zorunlu ilişkiler teorisini sosyolojiye uyarlayarak yeni bir adım attığını açıklar. Montesquieu'nün ortaya attığı toplumsal olaylar bir takım doğal kanunlara tabidir görüşünü ortaya attığını ve ekonomide serbest mübadeleyi benimseyen fizyokratların da bu izden gittiklerini belirtir.

Sosyolojide düzen görüşünün Auguste Comte tarafından açıklandığını belirten Ahmed Midhat (Ahmed Midhat, 1331: s:3), Kont'un sosyolojinin teorik ve tasnif edilmiş bir bilim

olduğunu belirtmesiyle bir yenilik getirdiğini ifade eder. Kont'un *positive* felsefe *Felsefe-i Müsbete Dersleri (Cours de Philosophie Positive)* kitabında *Sociology* ismini verdiği bu disipline koyduğu üç temel niteliğin hemen bütün içtimaiyyunca(sosyologlarca) kabul gördüğünü ifade eder. Bunları, Hadisat-ı içtimaiye bir sanata zemin olmazdan evvel bir ilme esastır, bu ilim umumîdir. Yani diğer sosyal bilimlerin “filan veya falan” sosyal olayları değil sosyal olayların heyet-i mecmuasını ve birbiriyle ilişkisini araştırır, sosyal olayların incelenmesi *a posteriori* yani sonradan gelen bilgi olmalıdır şeklinde sıralar (Ahmed Midhat, 1331: s:3).

Burada şeniyet tabirini kullanan Ahmed Midhat bir dipnotta şeniyetin daha önce Ziya Gökalp tarafından Fransızca'daki *realite* karşılığı kullanıldığını ve bu eserde kullanacağı başka terimler için de tesadüf olunacak daha birkaç tabiratin Türkçe mukabillerini yine Ziya Bey'in tedkikat-ı âlimânesine medyunum cümlesiyle ifade eder (Ahmed Midhat, 1331: s:2).

Ahmed Midhat Sosyoloji'nin gelişiminin Gabriel Tarde'nin *Kavanin-i İçtimaiye* adlı eseriyle devam ettiğini söyleyerek sosyal olayların tabi olduğu kuralları cemiyetin parçası olan bireyde bulur der(Ahmed Midhat, 1331: s:4). ‘Sorbon Darülfünunu İçtimaiyat Muallimi Emil Durkheim’ın sosyal olaylarda *realite objective*, bir şeniyet-i hariciye mahiyeti(dışsal realite) gördüğünü ve bu şeniyetin/realitenin bir cemiyette yaşayan insanların ortak bir biçimde ortaya koyduğu sosyal kanunların, sosyal sınıfların oluşum şekli ve etkinliklerinde bulunduğu esasını ortaya koyup ispat ettiğini ifade eder (Ahmed Midhat, 1331: s:4). Ahmed Midhat, Durkheim’ın bu esasla İlm-i İçtimaî bütün meslek-i felsefiyeden azade müstakil bir ilim yaptığını söyleyerek Sosyoloji'nin bağımsız bir dalı olarak ortaya çıkışını anlatır(Ahmed Midhat, 1331: s:5). Bu noktada yazarın sosyolojinin felsefeden bağımsız bir disiplin olma nedenine yaptığı vurgu dönemi itibarıyla dikkate değerdir.

Sosyal olayların çeşitli ve bir diğerine bağlı olan bir bütün olarak görülmesi gerektiğini vurguladıktan sonra yazar “İlm-i İçtimain Aksamı” alt başlığıyla Sosyoloji'nin ilgi alanları hakkında kısaca bilgi verir ve bunları muhit, beşeri unsurlar, içtimai coğrafya, hukuksal, dinsel, ekonomik kurumlar olarak sıralar. (Ahmed Midhat, 1331: s:5)

İlm-i İçtima-ı Umuminin, Ulum-ı Hususiye-yi İçtimaiye Karşısında Vazifesi başlığında, Sosyoloji'nin toplumsal bir olayın bir ülkedeki durumunu inceleyerek diğer bir ülke ile kıyaslamının sonucunda bir toplumsal yasa ortaya koymaya çalıştığını ve İlm-i İçtima-ı Umumi'nin analizler aracılığı ile bir ‘terkib yani sentez peşinde’ olduğunu iddia eder (Ahmed Midhat, 1331: s:6).

İlerleyen bölümlerde Ahmed Midhat, İlm-i İçtima'ın kaynaklarında birinin mukayeseli tarih olduğuna ve Sosyoloji'nin hukukla olan ilişkisine değinir((Ahmed Midhat, 1331: s:5). Kitapta

değınilen diğer konular da şu başlıklar altında toplanabilir. Hadisat-ı İçtimayye(Toplumsal Olaylar); İçtimai Cereyanlar(Toplumsal Akımlar) ki yazar şu tarifi yapar: Belirli bir biçim almamakla beraber bir dışsal kendilik ve zorlayıcı niteliğe sahip olan olaylar Toplumsal Akım olarak adlandırılır ve ek olarak bir de fikir akımları vardır(Ahmed Midhat, 1331: s:11).

Hadisat-ı Şekliye veya Vücutiye başlığı altında ise *Formalism* ve *Pantbeism*'e açıklık getiren Ahmed Midhat Sosyoloji'nin kullandığı yöntemler hakkında da Usül-i İlm-i İçtimâi alt başlığıyla bilgi verir: Buna göre Sosyoloji'de iki çeşit usül vardır. Biri *a priori* 'kalbî' diğer de *a pastériori* 'bâdi'dir. Ayrıca Sosyolojik araştırmalarda *observationun*, gözlemin ayrı bir yeri vardır ve gözlemin nasıl yapılacağına dair bilgi verir (Ahmed Midhat, 1331: s:11). Buna göre istatistik, gözlemin bir şeklidir ve sosyolojik olayların maddi olarak araştırılması ve sonuçların rakamlarla gösterilmesidir. Daha sonra istatistikin tarihçesi ve kullanım alanları hakkında bilgi veren yazar istatistik cetvelleri hazırlanırken *diagram*(hattı), *stéréogram*(şekli), *cartogram*(haritavî) kullanılabileceğini de ekler(Ahmed Midhat, 1331: s:14-16).

Sosyoloji'de kullanılan diğer bir yöntem ise 'Cümlevî Usul-*Monographie*'dir ki kitapta umumiyet içinde değil de aile, fabrika ve nahiye gibi *groupe*(topluluk) içinde araştırma yapmak usülü şeklinde tanımlanır(Ahmed Midhat, 1331: s:17). Yöntemin kurucusunun *Frédéric Le Play* olduğu anıldıktan sonra örnek olarak ailenin yaşadığı muhit, arazi, nüfus yapısı, dinsel ve ahlakî alışkanlıklar, sağlık durumu, ailenin sosyal seviyesi; ailenin geçinme araçları, gelirleri ve ücretleri; Ailenin 'suret-i tayyüşü': Yařama şekli: yiyip içtikleri, oturdukları yer, gezinti biçimlerinden söz ederek bu konuyla ilgili Fransız sosyolog Emile Chyesson'u ön plana çıkartır(Ahmed Midhat, 1331: s:19).

Daha sonra *Enquête* Tahkik Usulü başlığında nasıl anket yapılacağını açıklayan(Ahmed Midhat, 1331: s:20) Ahmed Midhat, *Ethnographie* yani Kavmî Usul'le ilgili olarak ise daha önce açıkladığı anket, monografi ve istatistik usullerinin medenî toplumlarda uygulanabileceğini Afrika, Asya ve Afrika'daki ilkel ya da yarı medenî toplumlar için ise etnografik metodun uygulanması gereğine işaret eder(Ahmed Midhat, 1331: s:22). Yazara göre bu kavimler hakkında sosyolojik gözlem yapmanın tek yolu o kavim ile beraber yaşamaktır. Sosyal olayları anlamının yollarından birinin de tarih olmasından ötürü yazarın değindiği son yöntem ise *L'Histoire*-Tarih yöntemidir(Ahmed Midhat, 1331: s:25). Ahmed Midhat, izleyen bölümde aradaki benzerlik ve farkları da ortaya koyarak bütün bu metotları bir birleri ile karşılaştırır ve bu usuller hakkında eleştiriler varsa onlara da yer verir .

Kitapta bundan sonra anlatılan konu Teşri-i Tecarib'dir. Ahmed Midhat'a göre Hayat-ı İçtimâî yani toplumsal hayat hakkında yapılacak deneyler, bir kimyahane, bir bakteriyolojihane veya hastanede yapılacak deney gibi basit değildir.(Ahmed Midhat, 1331: s:29). Deneylerden elde edilen sonuçların da bir yasaya dönüşmesinin bir kânunun geçici bir süre ile ortaya konması; belirli bir bölgede geçerli olması; bir bölgede uygulanmasıyla elde edilen sonuca göre kanunun ortadan kaldırılması ya da genele yaygınlaştırılması olarak üç şekilde gerçekleştiğini belirtir(Ahmed Midhat, 1331: s:31).

Kitabın ikinci bölümü, Hâdiast-ı İçtimaiyyenin İstisbarına Müteallik Kavaid başlığını taşımaktadır ki ağırlıklı olarak İktisat Sosyolojisi, Aile Sosyolojisi ve Suç Sosyolojisi konularına değinir (Ahmed Midhat, 1331: s:32-54).

“Hâdisatta mutad-i hal ile merziyenin tefrikine müteallik kavaid” başlıklı üçüncü bölümde ise işbölümü- *collective conscience* kavramına temas edilir (Ahmed Midhat, 1331: s:57), ancak yukarıda da belirtildiği kitap tamamlanmadığı için bu konuda yapılan açıklamalar da yetersiz kalmıştır.

KULLANILAN KAVRAMLAR VE BU KAVRAMLARIN TÜRKÇE KARŞILIKLARI

Bu kitabın üzerinde durulması gereken bir yönü de yukarıda Ahmed Midhat'tan aktarılarak değinildiği gibi sosyolojik kavramlara bulunan Türkçe karşılıklardır. Her ne kadar yazar bazı kavramların Türkçeleştirilmesini Ziya Gökalp'a borçlu olduğunu söylese de(Ahmed Midhat, 1331: s:3) kendisi değişik kavramlar için Türkçe karşılıklar kullanmıştır. Türkiye'de'sosyoloji dili/terminolojisi oluşmasının aşamalarını göstermesi bakımından bu kavramlar aşağıdaki örnekler verilmesi yararlı olacaktır. *Zecr-i İçtimâî: Contrainte Social; Individualit: Şahsiyyun; İstisbar: Observation; Metaphysique positive: Mâba'adettabiyye; Socialism: İştirakiyyun; Empiriques: İhtibariyyun; Rationalite: Akliyyun; Moralité: Ahlakiyyun; Criminologie:Cürmiyat; Concrete: Madde-i Müşabhasa; Semiyte: Clan; Famille Maternelle: Mâderî Aile; Famille Patriarcale: Pederî Aile, Usul-i Tasavvuri: Method ideologique; Madde-i Hayatiye: Protoplazma.*(Ahmed Midhat, 1331: s:2-59)

Ahmed Midhat'ın *İlm-i İçtima* ders notlarında geçen sosyologların ve sosyal bilimcilerin isimleri de şu şekilde sıralanabilir: *Auguste Comte* ki yazar tarafından *Determinism-* Muayyeniyet meslek-i felsefiyesinin kurucusu olarak nitelenir(Ahmed Midhat, 1331: s:5), Spinoza, Locke, Hume, Emille Cheysson, Sescartes, Étienne Bonnot de Condillac, Raffaele Garofalo(kriminolog). (Ahmed Midhat, 1331: s:2-62)

Ahmed Midhat'ın kullandığı kaynaklar kendi tercüme ettiği şekli ile şöyle listelenebilir: Emile Durkheim: Usul ve Kavaid-i İçtimâî; Herbert Spencer: Kavaid-i İçtimai; Gabriel Tarde:

L'opinion et la foule ve Les Lois Sociales; René Warms: Philosophie des Sciences Sociales; Montesquieu: Ruh'ül Kavanin (Ahmed Midhat, 1331: s:57)

SONUÇ

Batı toplumunun toplumsal krizlerine çözümler aramak üzere sosyolojinin imkanlarından faydalandığı süreç Osmanlı aydınının Batı ile temaslarında dikkatini çekmiştir. Sosyoloji'nin devletin yaşadığı siyasal ve sosyal krizlerin çözümünde ve toplumsal çözümlenin önlenmesinde çare olacağını düşünen aydınlar özellikle 1908 yılında ilan edilen Meşrutiyet ile özgürleşen entelektüel ortamda Fransa merkezli sosyoloji ekollerinden ve öncülerin söz eder hale gelmişlerdir. Özellikle İmparatorluğu kurtarmak üzere ileri sürülen fikir akımları sosyoloji –aydın karşılaşmasının çok erken dönemine denk gelmiş olsa da belli fikir akımlarının cereyanını olanaklı kılmıştır. Özellikle Ziya Gökalp'ın kültürel Türkçülük çatısında Halka Doğru ve Yeni Hayat görüşünün doktrin olarak ortaya çıkışındaki fikrîsel temelleri sosyolojik bakış açısı ile inşası ve edebiyat ile sosyolojinin imkanları sayesinde doktrinini geniş kitlelere yaygınlaştırıp sürecin devlet politikasına dönüşmesi çok erken dönemde Türk toplumu için kendi sözünü söyleyen Sosyoloji'nin bir bilim olarak varlığını olanaklı kılmıştır. Sosyoloji'nin disiplin olarak bu güne kadarki yolculuğunda özellikle terminolojisinin Türkçeleşmesi ve yerli kaynakların kaleme alınması ve ekollerin oluşması noktasında Meşrutiyet sonrası eğitim ve kültür hayatında meydana gelen dönüşümler önem arz etmektedir.

1908'de yeniden ilan edilen Meşrutiyet, eğitim konusunda yeniliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Medreselerin yenilenmesi esnasında kurulan *Medreset'ü'l-Mütebassisin*'deki Felsefe Bölümü'nde okutulan Sosyoloji dersleri Emniyet-i Umumiye Yabancılar Şubesi Müdürü Ahmed Midhat tarafından verilmiştir ve bu ders notları 'takrirler' nitelemesi ile 1915 yılında basılmıştır. Kitapta Ahmed Midhat Sosyoloji'nin tanımını, ilgi alanlarını, kullandığı kaynak ve yöntemleri sistematik bir biçimde ve Fransızca kaynaklardan aktarmıştır. Ahmed Midhat hem bu kaynakları hem kaynakların yazarları olan sosyal bilimci ve sosyologları tanıtmış hem de Sosyoloji'de geçen kavramların Türkçeleştirilmesinde –Ziya Gökalp'tan sonra- öncülük etmiştir.

Ahmed Mithad'ın, *İlm-i İçtima* adlı eserinin ders notlarından derlenmiş eski yazılı bir kitap olarak günümüze ulaşmasının en önemli yanı Osmanlı aydınının Sosyoloji ile karşılaşmalarında edindiği izlenimi ve bakış açısını da ortaya koymasındır. Sosyoloji terminolojisinin çok erken dönemden itibaren Türkçeleştirilmesi gayretinin ve Türk toplumunun sorunlarına bakışta özgün yöntemlerin neler olabileceğinin araştırılmasının dönemin Sosyolojiye dair entelektüel birikimini de ortaya koyması itibarıyla oldukça önemlidir.

NOTLAR

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan 8 Mayıs 1915 tarihli bir belgeye göre Ahmed Midhat, Ecanib Şubesi Mdiri olarak Bükreş'e gitmiştir. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, DH. EUM. MH. Kutu. 102. Gömlek. 45. H. 23.06.1933.

** Ancak notların kimin tarafından tutulduğu ve yayına kimin tarafından hazırlandığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed Midhat.(1331). Medreset'ül- Mütéhassısın Felsefe Şubesi'nde Tedris Olunan İlm-i İçtimaa Ait Takrirler. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Kütükoğlu, M.(1993). "Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye" Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi.

Cilt:8. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Özege, S.(1973). Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu, Cilt: 2, İstanbul.

Tuna, K.(2005). "Sosyolojinin Türkiye Gelişinin Yüzüncü Yılı Üzerine", Sosyoloji Konferansları,

Sayı:52, 2015/2.